

Palvelutarpeiden arvioinnin yhdenmukaisuus perhesosiaalityön ja lastensuojelun rajapinnoilla: ammatillisen kuvittelun näkökulma

Jenni Repo & Tarja Pösö

ABSTRACT

Consistency and variability in child welfare assessments at the juncture of family services and child welfare

The study examines assessments of children's and families' referrals to public social services and whether they differ between child welfare workers across the country. The focus is on how child welfare workers assess the referral as being an issue either for family or child welfare services and whether the assessments differ in any significant way. The data is drawn from 28 group interviews with 120 professionals based on a vignette, the nature of data being that of professional imagination. The findings highlight a shared approach to the vignette as child welfare workers orientate towards finding more information and testing it and meeting each family member in similar ways. They withdraw from any fixed interpretation of the case without any interaction with family members. It is argued that when prioritizing service-users' equality and consistency of social services, as done nowadays, one should acknowledge the importance of case-sensitive discretion and its shared process as a feature of consistency of assessments of family-related troubles.

Keywords: child welfare, selection of service-users, assessment, consistency

JOHDANTO

Lasten ja perheiden palvelutarpeiden arviointi ja päätöksenteko sosiaalipalveluissa ovat monimutkaisia kognitiivisia, sosiaalisia ja institutionaalaisia prosesseja, jotka edellyttävät ammattilaiselta tiedollista ja vuorovaikutuksellista osaamista sekä kykyä soveltaa lainsäädäntöä ja palvelujärjestelmätietoa yksittäisen lapsen tai perheen asiassa (Jaakola 2020; Lamponen 2022). Arviointi ja siihen kytkeytyvä asiakkaaksi ottaminen tai ei-ottaminen ovat senkaltaista toimintaa, jota tutkimuskirjallisuudessa on kuvattu katutason byrokraatiaksi (Lipsky 1980; Rice 2012). Tällainen toiminta edellyttää harkintaa, jotta voidaan tunnistaa palveluiden tarpeen yksilöllinen luonne (Kalliomaa-Puha ym. 2014). Ammatillaisen harkintavallan alueen ollessa suuri, kuten lastensuojelussa on, ovat kysymykset harkinnan pohjalta tehtyjen ratkaisujen ennustettavuudesta, yhdenmukaisuudesta ja laillisuudesta usein esillä (Molander 2016).

Sosiaalihuollossa on Pykkäsen (2014) mukaan perinteisesti ajateltu, että samanlaisia tapauksia tulee kohdella samalla tavalla, ja että tällainen käytäntö turvaa yhdenvertaisuuden asiakkaiden välillä. Ratkaisujen vaihtelun – eri ratkaisu samanlaisessa tilanteessa – on ajateltu haastavan palveluille asetetun yhdenmukaisuuden odotuksen toteutumista. Vaihtelu voi merkitä asiakkaita eriarvoistavia käytäntöjä ja ammatillisen harkinnan käytön sattumanvaraisuutta (Keddell 2014).

Kysymys siitä, miten lapsi- ja perhepalveluissa tehtävässä arvioinnissa tehdään yhdenmukaisesti yhdenvertaisiksi tarkoitettuja arviointeja ja niihin pohjautuvia ratkaisuja palveluihin pääsemiseksi, on ajankohtainen. Palveluiden yhden-

vertaisuus on yksi sosiaali- terveystalvvelujärjestelmän ja lapsi- ja perhepalveluiden kehittämisen tämänhetkistä tavoitteista (Valtioneuvosto 2019; 2021). Huolta arviointien yhdenmukaisuudesta ja sitä kautta lasten ja vanhempien yhdenvertaisesta pääsystä palveluihin on kuitenkin esitetty jo jonkin aikaa. Esimerkiksi lastensuojelun tilaa arvioinut sosiaali- ja terveysministeriön selvitystyöryhmä esitti vuonna 2013, että lastensuojelutarpeen arvioinnissa tulee käyttää strukturoituja, dokumentoituja ja tutkimukseen perustuvia lapsen ja perheen tilanteen arviointimenetelmiä (STM 2013, 29–30). Niiden toivotaan vakioivan arviointitilanteiden ja ammattilaisten arviointien välistä vaihtelua. Yhdenmukaisten arviointimenetelmien käyttö vaihtelee lapsi- ja perhepalveluissa tehtävässä arvioinnissa Suomessa mutta on yleisesti vähäistä (Aaltio 2016; Jaakola 2020).

Arviointien yhdenmukaisuuden tutkiminen on empiirisesti haastavaa (esim. Fluke ym. 2013; Pylkkänen 2014; Keddell & Hyslop 2018). Toistaiseksi arviointien yhdenmukaisuutta on tutkittu Suomessa vähän: tutkimus on valottanut lastensuojelun toimien alueellisia eroja, kun taas ammattilaisten asiakastilanteissa tekemien arviointien erot ovat jääneet vähemmälle huomiolle (Heino 1997; Harrikari 2014; Heino ja Pursi 2018). Tutkimusasetelma, jossa lapsi- ja perhepalveluiden työntekijöillä olisi arvioitavanaan täsmälleen samanlainen asiakastilanne ja sen arviointia päästäisiin seuraamaan empiirisesti, on lähes mahdoton. Tässä tutkimuksessa lähestymme arviointien yhdenmukaisuutta ammatillisena kuvitteluna, koska se antaa mahdollisuuden seurata arviointia saman lähtökohtavuuden pohjalta. Kuvittelu (imagination) on joidenkin näkemysten mukaan alikäytetty resurssi yhteiskuntatutkimuksessa ja se on jäänyt jo tapahtuneen muistelun varjoon, vaikka sekä muistelu että kuvittelu ovat subjektiivisia tiedontuottamisen tapoja (McLeod & Thomson 2009). Ammatillinen kuvittelu ymmärretään tässä ammatillisesta kokemuksesta, tiedosta ja työn institutionaalista ympäristöstä ammentavaksi, asiakkaan nykytilannetta koskevien ratkaisuiden ja tulevaisuuden hahmottamiseksi oman ammatillisen aseman pohjalta (vrt. Pösö 2018). Ammatillinen kuvittelu ei lähtökohtaisesti pyri kertomaan siitä, miten arviointeja tehdään, vaan siitä, miten niitä (ehkä) tehtäisiin.

Tutkimme arviointien yhdenmukaisuutta sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten palveluiden rajapinnoilla, toisin sanoen tilanteissa, joissa sosiaaliryöntekijät – ja joissakin tilanteissa sosiaaliohjaajat – tekevät arviointia lapsen ja/tai perheen palvelutarpeista sosiaalitoimeen tehdyn yhteydenoton, hakemuksen tai lastensuojeluilmoituksen pohjalta. Kysymme, ovatko ammattilaisten ratkaisut arviointitilanteissa perusteluineen samanlaisia vai eroavatko ne joissain oleellisissa asioissa etenkin sen osalta, mihin palveluihin lapsi ja perhe ohjataan yhteydenoton pohjalta. Artikkelele etenee niin, että ensimmäisissä luvuissa paikannetaan tarkastelun kohteena olevien palvelutarvearviointien toiminnallista ympäristöä ja sen jälkeen arviointia sosiaaliryöntekijän ammatillisena harkintana. Artikkelin pääosassa on arviointityötä tekevien ammattilaisten ryhmähaastatteluiden (28) tulokset ja niiden pohdinta ammatillisen kuvittelun yhdenmukaisuuden pohjalta.

LAPSEN TILANTEEN ARVIINTI PALVELUIDEN EHTONA

Palvelujärjestelmä edellyttää toimiakseen arviointien tekemistä. Arvioinneissa on kyse ”ihmisten prosessoinnista” (people processing) asiakkaiksi organisaation tehtävän kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla (Hasenfeld 1989). Suomalaisen lapsi- ja perhepalveluiden järjestelmässä yksi tärkeä arviointikohta on sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten palveluiden välillä. Vajaa kymmenen vuotta sitten uudistettu sosiaalihuoltolaki (1301/2014) pyrki lisäämään varhaisen tuen palveluita lapsiperheille ja vähentämään tarvetta lastensuojelun toimille. Sen voimaantulon jälkeen on raportoitu epäselvyyttä siinä, keitä ohjataan sosiaalihuoltolain mukaisen peruspalvelun (perhesosiaaliryöntekijän) asiakkaiksi ja keitä lastensuojelulain mukaisen lastensuojeluun (erityispalveluun) (Wilen 2018; Yliruka ym. 2022). Jokainen lasta koskeva yhteydenotto sosiaalitoimeen, perheen hakeutuminen palveluiden piiriin ja lastensuojeluilmoitus edellyttävät lainsäädännön mukaista arviointia. Arviointi tehdään palvelutarpeen arviointina sosiaalihuoltolain (1301/2014, 37§) mukaisesti ja tarvittaessa siihen sisällytettävän lastensuojelulain mukaisen (417/2007, 26§) lastensuojelutarpeen selvityksenä. Sekä palvelu- että lastensuo-

jelutarpeen arviointia määritellään tarkemmin laajuuden, tavoitteen, keston, kiireellisyyden ja muiden senkaltaisten asioiden osalta lainsäädännössä. Kuten kaikessa lapsia koskevassa sosiaalihuollon toiminnassa, myös arvioinnissa on otettava huomioon lapsen etu. Arvioinnit ovat määrällisesti merkittävä osa ammattilaisten työtä, sillä esimerkiksi vuonna 2021 lastensuojeluilmoituksia tehtiin 173 477, yhteydenottoja sosiaalihuoltoon lapsen tuen tarpeen arvioimiseksi 17 833 ja ennakkollisia lastensuojeluilmoituksia 2115 kappaletta (THL 2022, 18–20).

Sosiaali- ja terveysministeriön antamassa lastensuojelun laatusuosituksessa arvioinnin periaatteiksi on kuvattu seuraavat: arviointi on kiinteä osa lastensuojelun asiakasprosessia sen eri vaiheissa ja sitä tehdään virkavastuulla; lapsi tai nuori ja hänen vanhempansa tulee kohdata arvioinnissa selvittäen heidän valmiuttaan ottaa vastaan tukea, jotta sitä osataan antaa oikealla tavalla; ja arvioinnissa tulee selvittää lapsen tai nuoren kokonaistilanne siten, että asianomaiset ymmärtävät, miksi arviointia tehdään, mitä arvioidaan ja miten arviointi toteutetaan (Malja ym. 2019). Laatusuosituksessa korostetaan lisäksi vuorovaikutuksellisessa arviointisuhteessa syntyvän kokonaistilanneymmärryksen tärkeyttä. Arviointia tekevien ammattilaisten lisäksi myös organisaatiot ja esihenkilöt ovat vastuussa siitä, että arvioinnin toteuttaminen tehdään vallitsevissa olosuhteissa riittävän hyvin. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi resurssien riittävyyden ja työntekijöiden osaamisen ylläpitämisen ja kehittämisen turvaamista. Arvioinnin järjestäminen on haastava johtamistehtävä, jota tehdään sosiaalipalvelujen kompleksisessa kentässä (Veistilä & Heino, tulossa).

Arvioinnin seurauksena vuonna 2021 alkoi 14 182 uutta lastensuojelun avohuollon asiakkuutta, mikä kertoo siitä, että vain pieni osa yhteydenotoista ja ilmoituksista johtaa avohuollon asiakkuuteen. On myös mahdollista, että avohuollon asiakkuuden sijasta lapsi on sijoitettu kiireellisesti (vuonna 2021 4503 lasta, THL 2022, 4), mutta nämäkin lukumäärät kertovat siitä, että ammattilaisten arviointi ohjaa lapsia ja perheitä enemmänkin pois lastensuojelusta kuin lastensuojeluun. Lapset ja perheet on voitu ohjata peruspalveluihin, heillä ei ole todettu lainkaan palvelutarvetta tai arviointi on jo muuttanut tilannetta ja tehnyt muut palvelut tarpeettomiksi (ks.

esim. Hietämäki 2015). Ammattilaisten arviointi on siis seurauksellista niin lapsille ja perheille kuin organisaatioille ja palvelujärjestelmällekin, koska lapsen ja perheen asema palveluissa (status transformation, Hasenfeld 1989) eroaa merkittävästi riippuen siitä, otetaanko heidät asiakkaiksi perheen kokonaisuutta tukevilla, vapaaehtoisuuteen perustuvissa peruspalveluissa vai lapsen erottamisen vanhempiensa kasvatuksesta (tiettyjen ehtojen täytyessä) mahdollistavassa lastensuojelussa. Valintoihin liittyy riski lapsen hyvinvoinnin kannalta, mikäli arviointi tehdään puutteellisesti tai virheellisesti.

ARVIINTI AMMATILLISENA HARKINTANA

Kun arvioidaan lapsen ja/tai perheen tilannetta sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten palveluiden rajalla, täytyy ammattilaisen tunnistaa sekä palveluiden tarpeen yksilöllinen luonne että tehdä ennustettavia, yhdenmukaisia ja lainmukaisia ratkaisuja (Rajavaara 2014). Arviointi eroaa sosiaalipoliittisista toimenpiteistä kuten lastensuojelun ammatillista oppia kirjoittanut Lauri Tarvainen on kuvannut jo vuonna 1954:

Sosiaalipoliittiset toimenpiteet ovat luonteeltaan yleisiä siinä mielessä, että ne kohdistuvat periaatteessa samanlaisina kaikkiin määrätty edellytykset täyttäviin henkilöihin ilman yksilölliseen tapaukseen kohdistuvaa erikoisharkintaa. Varsinaisen lastensuojelun tehtävänä taas on tulla avuksi silloin, kun olemassa määrättyä lasta koskevia yksilöllisiä ongelmia, joita perheen omin voimin tai yleisin sosiaalipoliittisen toimenpitein ei voida ratkaista. Tällainen yksilöllinen tukemistyö noudattaa omaa, sen tarkoitusta ja luonnetta vastaavaa menetelmää, joka poikkeaa varsinaisesta sosiaalipoliittisesta menetelmästä. (Tarvainen 1954, 9.)

Tarvainen (1954) kuvaa sitä, miten lastensuojelussa on tehtävä yksilöllistä ja tarkkaa tutkimusta ja diagnostisointia, jotta tunnistetaan juuri kyseessä olevan lapsen yksilölliset tarpeet. Se edellyttää sosiaalityöntekijältä ammatillista taitoa ja ”tietopuolista pohjaa” (emt. 35). Jotta työntekijä voi tehdä yksilöllisen tilannearvion ja tarjota tarpeenmukaista tukea, täytyy hänellä myös olla riittävästi mahdollisuuksia käyttää harkin-

taa. Suomalaisen lastensuojelun ammattilaisten käytössä oleva harkinnan ala on todettu laajaksi vertailevissa tarkasteluissa (Berrick ym. 2015; Falconer & Shardlow 2018).

Viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa yksilökohtaista, ammattilaisen harkintaan ja vuorovaikutukseen pohjautuvaa arviointia on käsitteellistetty tapauskohtaisena järjekyllä. Sille rinnakkaista arviointia on kuvattu teknillisrationaaliseksi, standardisointia ja prosessuaalisointia korostavaksi arviointityyliksi. (Platt & Turney 2013.) Tämänkaltaiset jaottelut (ks. myös esim. Hietämäki 2015; Jaakola 2020) tuovat näkyviin painotukset joko ammattilaisen yksilöllisessä harkinnassa tai sen rajoittamisessa. Tapauskohtaista järjekyllä korostavat arviointikäytännöt nojautuvat ammattilaisten harkintaan. Ammattilaisten harkintaan vaikuttavat organisatorinen ympäristö, ammatilliset ja teoreettiset näkökulmat, arvioitsijan yksilölliset tekijät kuten kokemus ja arvot, asiakkaiden ominaisuudet ja toiminta sekä vuorovaikutus asiakkaiden kanssa (Keddell 2014; Keddell & Hyslop 2018; Fluke yms 2020). Ne voivat aiheuttaa arvioinnin vaihtelua, jota taas teknisrationaalinen arviointityyli pyrkii vähentämään yhteisten arviointikäytäntöjen ja -menetelmien avulla (Jaakola 2020, 60).

Useissa viimeaikaisissa kansallisissa ja alueellisissa kehittämishankkeissa on työstetty ja mallinnettu asiakastilanteen arviointia ja asiakastyöskentelyä lapsi- ja perhepalveluissa (mm. Petrelius & Eriksson 2018; Aaltio & Isokuoritti 2019). Monissa maissa on luotu arviointeja ja päätöksentekoa ohjaavia työvälineitä ja mittareita sekä kokeiltu tekoälyä arvioinnin vuorovaikutuksen tuottamien virheiden vähentämiseksi (esim. White ym. 2009; Gillingham & Humphries 2010; Buffat 2015; Høybye-Mortensen 2015; Ponnert & Svensson 2016; Gillingham 2019). Strukturoitujen arviointimallien tai -välineiden tarkoituksena on yhdenmukaistaa arviointia standardoimalla tiedonkeruuta ja -käsittelyä. Suhtautuminen strukturointiin on kuitenkin jännitteinen: strukturointi systematisoi työtä, mutta rajoittaa sosiaalityölle ominaista narratiivista lähestymistapaa (Aaltio 2016). Työntekijän tiukka pitäytyminen formaalissa arvioinnissa voi myös vaikuttaa negatiivisesti arvioinnin kohteen suhtautumiseen arviointia kohtaan sekä hänen osallisuuteensa arvioinnissa (esim. Harris 2012; Sørensen 2019). Onkin esitetty, että

työntekijän harkinnan vaikutusta arvioinnissa ja päätöksenteossa ei tulisi tarkastella yksilöllisesti joko sen rajoittamisen tai vapauttamisen asiana vaan keskiössä tulisi olla sen, *miten* harkintaa käytetään (Evans & Harris 2004). Siksi esimerkiksi päätöksenteon eettistä kestävyyttä on sosiaalityössä jäsennetty arvioinnin prosessin piirteiden – ei tehtyjen ratkaisuiden – pohjalta (Lonne ym. 2016).

TUTKIMUKSEN AINEISTO JA MENETELMÄ

Tutkimusaineisto koostuu lapsi- ja perhepalveluissa arviointia tekevien, eri puolilla Suomea työskentelevien ammattilaisten vinjettipohjaisesta ryhmähaastatteluista (n=28, 120 osallistujaa), joissa aiheena oli se, miten he tekisivät arviointia heille esitettyssä kuvitteellisessa tilanteessa. Arviointia tekevillä ammattilaisilla tarkoitetaan lastensuojelulain ja/tai sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa työskenteleviä ammattilaisia, kuten sosiaalityöntekijöitä ja -ohjaajia, erilaisia (moniammatillisia) tiimejä ja muita työryhmiä, jotka osallistuvat lapsen ja perheen tilanteen arviointiin. Vinjeteillä viitataan kuvitteelliseen tai simuloituun kuvaukseen tai tarinaan, johon pyydetään tutkimukseen osallistuvien jatkotarinoita (esim. miten informantit toimisivat esitettyssä tilanteessa ja perustelevat toimintaansa) (esim. Wilson & While 1998; Barter & Renold 2000; Berrick ym. 2017). Sosiaalityön tutkimuksessa vinjettejä on käytetty muun muassa ammattilaisten arvopohjan ja orientaatioiden sekä arviointien ja päätösten järjekyllä tarkastelussa (mm. Wilks 2004; Eskelinen & Caswell 2006; McCafferty ym. 2021). Vinjettien käyttökelpoisuutta on perusteltu sillä, että niiden avulla tarjotaan kaikille tutkimukseen osallistuville sama lähtökohtakuvaus, jonka pohjalta voidaan keskustella arvoista ja ammatillisista toimintatavoista samaa tapausta koskevan tiedon pohjalta. Heikkoutena pidetään sitä, että ammattilaisten kuvaukset toiminnastaan vinjetin esittämässä tilanteessa eivät kerro siitä, miten vastaavan kaltaisessa tilanteessa toimittaisiin todellisuudessa (Wilks 2004). Tässä tutkimuksessa lähestymme vinjetin virittämiä kuvauksia ammatillisena kuvitteluna ja olemme kiinnostuneita niiden jaetuista piirteistä ja eroista. Ammatillisen kuvittelun tutkimus on ollut toistaiseksi varsin vähäistä, vaikka erilaisiin rooleihin samastumisen

ja eläytymisen sekä tulevaisuuden kuvittelu ovat osa sosiaalitutkimuksen menetelmällistä kirjjoa (Forsberg & Nätkin 2016; Mönkkönen 2021; Hänninen ym. 2021). Ammatillista kuvittelu on hyödynnetty muun muassa simulointimenetelmissä ja rooliperustaisessa pedagogiikassa (Hargreaves & Hadlow 1997; Askeland 2003; Kekoni ym. 2021).

Ammattilaisille esitetty vinjetti rakennettiin pitkän alan ammattilaisten ja tutkijoiden yhteisen valmistelutyön tuloksena. Vinjetti on ammattilaisten tavalliseksi tunnistama tilannekuvaus perheen asiassa tehdystä yhteydenotosta palvelutarpeen arvioimiseksi. Vinjetin tavallisuuden oli tarkoitus virittää ammattilaisten pohdintaa omasta ja organisaationsa toimintatavasta ja niistä asioista, jotka vaikuttavat ratkaisuihin. Kyse oli siis pyrkimyksestä tavoittaa ”tavallista sosiaalityötä”, jota Eskelinen ja Caswell (2006) pitävät yhtenä vinjettien käytön vahvuutena. Ryhmähaastattelu aineistokeruutapana luo tilaa sen kertomiselle, miten ”me” yleensä toimisimme (Morgan 2002). Se ei sulje pois erimielisyyttä mutta on silti heikko yksittäisten työntekijöiden toimintatapojen esiintuojana ja korostaa entisestään vinjettipohjaiselle tiedonkeruulle ominaista hyväksyttynä pidetyn toiminnan näkyväksi tulemistä. Koska lapsen tilanteen arviointeja tehdään tällä hetkellä paljon työpari- tai tiimirakenteissa, on ryhmähaastattelun käyttö siksikin perusteltua. Vinjettejä käsittelevät ryhmät ovat tässä tutkimuksessa pääosin niin sanottuja valmiita ryhmiä, jotka tekevät organisaatioissaan palvelutarvearviointeja haastatteluryhmien mukaisissa rakenteissa.

Ammattilaisten ryhmille esitettiin seuraava vinjetti:

Tietoonne tulee seuraava tilanne:

Elias (9) ja Anna (14) asuvat vanhempiensa

kanssa. Eliaksella on haasteita kouluasioissa. Koetulokset ovat olleet heikolla tasolla, eikä Eliaksella ole ystäviä koulussa. Hän on kertonut opettajalle itkuisesti, ettei hän uskalla sanoa vanhemmilleen läksyntekovaikeuksistaan. Koulu ei ole onnistunut tavoittamaan vanhempia. Joinakin aamuina isä on tuonut Eliaksen myöhässä koululle ja isä on vaikuttanut sekavalta. Eliakselle on tehty perheneuvolassa psykologiset tutkimukset, joiden perusteella on arvioitu, että Eliaksen erityiset tarpeet eivät tule kotona kohdatuiksi.

Anna pärjää koulussa hyvin ja hänellä on laaja ystäväpiiri. Anna on kuitenkin käynyt tänä syksynä useita kertoja terveydenhoitajalla epämääräisten kipujen ja väsymyksen vuoksi. Hän on ollut jonkin verran öisin poissa kotia viime aikoina. Anna ei ole kertonut vanhemmilleen missä hän öitään viettää. Molemmilla vanhemmilla on mielenterveysongelmia. Vanhemmat ovat kertoneet perheneuvolassa haasteistaan tukea Eliasta ja Annasta. Anna ei ole kertaakaan tullut perheneuvolan tapaamisiin. Perheneuvolan psykologi ottaa yhteyttä lapsi- ja perhepalveluihin yhdessä vanhempien kanssa.

Vinjetin pohjalta ryhmälle esitettiin kysymyksiä siitä, miten arviointia tehtäisiin, miten tietyt Annaan, Eliakseen, vanhempiin ja ammattilaisiin liittyvät tekijät vaikuttaisivat arviointiin, millaisia malleja ja ohjeistuksia käytettäisiin ja muita vastaavia teemoja. Tässä analyysissä tarkastelemme ammattilaisten keskustelua siitä, miten vinjetin pohjalta alettaisiin tehdä arviointia sekä perusteluja näille vastauksille ja pohdinnoille.

Haastateltujen ryhmien toiminnan luonne ja haastateltujen ammattinimikkeet on kuvattu alla olevassa taulukossa samoin kuin ryhmien jakaantuminen valtakunnallisesti (Taulukko 1).

Taulukko 1: Haastatellut ryhmät

Ryhmän luonne (n=28)	Haastateltujen ammattinimikkeet (n=120)	Alue (n=28)
Palvelutarpeen arviointitiimi (8) Lastensuojelun avojuuonon tiimi (8) Lapsiperheiden sosiaalityön tiimi (5) Arviointitiimi (2) Moniammatillinen tiimi (2) Sekä lastensuojelun että perhesosiaalityön tiimi (2) Lastensuojelun arviointitiimi (1)	Sosiaalityöntekijä (69) Sosiaaliohjaaja (21) Johtava sosiaalityöntekijä (11) Erityissosiaaliohjaaja (5) Vastaava sosiaaliohjaaja (2) Muut (esim. psykologi, lääkäri) (12)	Etelä-Suomi (10) Länsi-Suomi (11) Itä-Suomi (3) Keski-Suomi (2) Pohjois-Suomi (2)

Ryhmähaastattelut toteutettiin loppuvuodesta 2021 ja alkuvuodesta 2022. Haastatteluista seitsemän tehtiin lähihaastatteluina ja 21 Teamsin välityksellä pandemian ajan rajoitusten vuoksi, ja suurimmassa osassa haastatteluja oli mukana kaksi haastattelijaa. Osallistujia ryhmässä oli 2–8, tavallisimmin neljä osallistujaa. Haastattelujen yhteenlaskettu kesto oli noin 42 tuntia, ja yksi haastattelu kesti keskimäärin 1,5 tuntia. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Tutkimus on eettisesti ennakoarvioitu Tampereen yliopistossa, ja ammattilaisten haastatteluista var-ten on haettu ja saatu tutkimuslupa kunnilta ja/tai kuntayhtymiltä. Ammattilaisten osallistuminen haastatteluun perustui vapaaehtoisuuteen.

Analyyssi kohdistuu siihen, mitä ammattilaiset sanovat lapsen ja perheen tilanteesta arvioivansa, miten he kuvaavat arvioinnin tekemistä ja miten tekemisen tapaa perustellaan. Analyttinen katse on ryhmätilanteesta kerrotussa, jonka sisältöjä analysoidaan temaattisella analyysillä (Braun & Clarke 2006). Ensimmäisessä vaiheessa koottiin arvioinnin tekemistä kuvaavat keskustelurupeamat yhteen ja kiteytettiin niiden sisältöjä sanoiksi tai sanayhdistelmiksi (koodeiksi). Tässä yhteydessä laskimme ryhmien vastauksia siitä, tehtäisiinkö arviointia todennäköisesti sosiaalihuoltolain vai lastensuojelulain mukaisesti ja kumpaa kohti arviointia tehtäisiin. Tämä osa analyysistä esitetään arvioinnin ehdollisuutta kuvaavassa tulosluvussa. Lisäksi tematisoimme arvioinnin ehdollisen tekemisen perusteluita kokoamalla yhteen sitä, millaisilla tekijöillä perusteltiin arvioinnin tekemistä yleensä ja erityisesti joko palvelutarpeen arviointina tai lastensuojelutarpeen selvityksenä. Jos ryhmässä esitettiin eroavia näkemyksiä, ne otettiin analyysissä huomioon. Ryhmien sisällä ja välillä oli kuitenkin varsin vähän eroja ja siksi raportoimme tuloksia monissa kohdissa viittaamalla yleisesti ryhmässä esitettyyn näkemykseen. Tämä analyysi esitetään toisessa tulosluvussa. Haastatteluotteissa puhujat on nimetty yhteisellä nimikkeellä ammattilainen (AM) ja lopussa on viitattu ryhmähaastatteluun (H).

TULOKSET

Ehdollisuus arvioinnin tekemisessä

Jokaisessa ryhmässä ammattilaiset lähtisivät tekemään lasten ja perheen tilanteen arviointia esitetyn kuvauksen pohjalta, toisin sanoen yhteydenottoa pidettiin lapsi- ja perhepalveluiden arviointia edellyttävänä. Arviointia tehtäisiin palvelutarpeen arviointina kaikissa ryhmissä mutta sen rinnalla lastensuojelutarpeen selvitystä pidettiin mahdollisena tai todennäköisenä (21 ryhmää 28:stä), jos selvittelyssä tulisi esiin sitä puoltavia asioita. Arvioinnin tekemiseen arvioidaan menevän aikaa kymmenestä tunnista kolmeen kuukauteen. Keston suuri vaihtelu liitetään prosessin aikana mahdollisesti esiin tuleviin, lisäselvittelyä vaativiin asioihin ja siihen, miten eri tahoja – perheenjäseniä ja heidän kanssaan työskenteleviä opettajia, terveydenhuollon edustajia ja muita – saavutettaisiin neuvotteluihin.

Sitä, mihin arvioinnissa päädyttäisiin, pohditaan ehdollisesti ja vastahakoisesti, sillä ei tiedetty, mitä arvioinnissa tulisi esiin. Palveluita myös mietitään jokaisen perheenjäsenen kohdalla erikseen. Ammattilaiset kuvaavat yksinäisesti sitä, että arvioinnissa olisi kyse sekä lasten yksilöllisten tilanteiden että perheen kokonaisuuden arvioinnista. Asiakkaaksi nimitetään lapsi, tässä tapauksessa molemmat lapset. Ammattilaiset tapaisivat perheenjäseniä yhdessä sekä erikseen, joten perheenjäsenten tapaamisia olisi ainakin viisi vinjetin tilanteessa. Useimmin ennakoitaan palveluiden tarkoittavan sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita (25 mainintaa) tai lastensuojelulain avohuollon palveluita (21 mainintaa). Kiireellistä sijoitusta pohdittiin (3 mainintaa) Annan kohdalla yhtenä mahdollisuutena riippuen siitä, mitä yöpoissaoloista tulisi arvioinnissa ilmi. Muitakin palveluita pidetään esillä (14 mainintaa): puhutaan esimerkiksi Eliaksen koulussa tarvitsemasta tuesta ja vanhempien terveystalvuuksista.

Arvioinnin tavoitteeksi asetetaan kokonaiskuvan ja mahdollisimman laajan käsityksen saaminen lasten ja perheen tilanteesta. Aivan ensimmäiseksi ammattilaiset sanovat kuitenkin arvioivansa tilanteen kiireellisyyttä. Yhteydenotto vanhempain, taustatietojen kerääminen ja vas-

tuutyöntekijöiden nimeäminen ovat myös ensimmäisten tekojen joukossa. Vinjetin kuvaama yhteydenottotapa ohjaisi monissa organisaatioissa arvioinnin perhesosiaalityön arviointitiimille, jossa vastuutyöntekijänä olisi sosiaalityöntekijä tai sosiaaliohjaaja. Sosiaaliohjaaja voisi olla vastuutyöntekijä, jos arviointia tehtäisiin selkeästi palvelutarpeen arviointina ilman lastensuojelutarpeen selvitystä. Vaikka vastuutyöntekijänä on yksittäinen sosiaalityöntekijä tai -ohjaaja, kuvaavat ammattilaiset useamman työntekijän aina osallistuvan arviointiin tavalla tai toisella. Arviointia tehdään niin työparin, työyhteisön kuin muidenkin ammattilaisten kanssa (tässä tapauksessa perheneuvolan psykologin ja koulun työntekijöiden kanssa). Yhteistyön luonne riippuu siitä, millaista moniammatillisuutta omassa tiimissä on sekä yksittäisten työntekijöiden erityisosaamisesta. Myös arvioinnissa esiin tulevat teemat kuten päihteidenkäyttöepäily määrittävät sitä, minkälaista ammatillista osaamista ja yhteistyötä tarvittaisiin.

Tiedon kerääminen on arvioinnin ydintekeistä. Sitä kuvataan ryhmissä senkaltaisilla määreillä kuten ”kokonaisvaltainen”, ”laaja”, ”asiakaslähtöinen” ja ”ennakkoluuloton”. Tiedon keräämiseen kuuluu edellä kuvattu lasten ja vanhempien tapaaminen ja muilta perheen kanssa työskenteleviltä saatu tieto. Ryhmissä puhutaan siitä, kuinka tiedon hankkiminen edellyttää ammattilaisilta oikeanlaista, ennakkoluulotonta asennetta. Tiedon keräämistä ja käsityksen luomista perheen tilanteesta kuvattiin muun muassa seuraavalla, ”tyhjän pään tärkeyttä”, korostavalla tavalla:

Ja tietysti hyödynnetään sitä tietoa, mikä on jo olemassa olevaa, mutta silti, että pidetään jotenkin niin kuin semmoinen tyhjä pää, että ei niin kuin tehdä mitään oletuksia asioista tuon tiedon mukaan. Että jotenkin siellähän ei ole kaikkea tietoa vielä mitä, siellähän ei ole kaikkia tavallaan edes kuultu, että ei edes tiedetä niin kuin kaikkia asioita, että senpä vuoksi juuri se palvelutarpeen arviointi on tärkeä. (H24)

Ennakkokäsitysten hylkäämisellä tarkoitetaan toisaalta tilanteiden ja tapausten ennakoimattomuuden hyväksymistä ja tunnistamista, mutta

myös sitä, että ammattilaisten puheessa arviointia ohjaavat lomakkeet, ohjeistukset, tekoäly sekä teoreettiset lähestymistavat näyttävät eräänlaisina arvioinnin resursseina, joiden merkitys saattoi vaihdella tilanteen mukaan. Lainsäädäntöön viitataan pysyvänä ohjeistuksena, mutta silti tärkeänä näkyy perheen tilanteen ymmärtämisestä ponnistava arviointi. Sitä kuvataan alla olevassa otteessa ”elämän ymmärtämisenä”.

AM1: Täällä ei löydy nyt viitekehystä, mutta mä ajattelen, että aina meillä on lähdetty rakentamaan sitä yhteistyötä ja sellaisen yhteisymmärryksen kautta ja sellaista, että me aina pyritään tavoittaa se asiakkaan ja perheen semmoinen elämä ja elämisen tapa ja sitä heidän todellisuuttaan.

AM2: Niin meillä ainakin mun mielestä semmoinen elämän ymmärtäminen jotenkin.

AM1: Joo.

AM2: Siis sellainen, että se on hyvin moninaista jotenkin semmoinen, että pyritään mieluummin ymmärtämään heitä kuin katsomaan koko ajan siitä omasta elämästä käsin jotenkin, että tämä on normaalia tai tämä ei ole normaalia, vaan jotenkin tosi monenlaista. (H1)

Ammattilaisten kuvauksia siitä, mitä arvioidaan ja miten arviointia tehdään, voi kutsua ehdolliseksi tapauskohtaiseksi arvioinniksi. Mikään vinjetissä esitetty tilannekuvauksen piirre ei ehdottomasti määritä arvioinnin tekemistä (arviointiin ryhtymistä lukuun ottamatta) vaan ammattilaiset suuntautuvat keräämään lisää tietoa tapaus- ja tilannekohtaisesti.

Arvioinnin ehdollisuuden perustelut

Perustelut sille, miksi arvioinnin tekemistä kuvataan ehdollisesti, kasaantuvat kolmeen pääteemaan. Ensinnäkin puhutaan jo yllä mainitusta aiheesta, lisätiedon tarpeesta tapaus- ja yksilökohtaisten merkitysten selvittämiseksi, toiseksi vanhempien yhteistyökyvyn tai -halukkuuden selvittämisen välttämättömyydestä ja kolmanneksi niistä organisatorisista tekijöistä, jotka määrittävät arviointia joissain tilanteissa.

Tapaus- ja yksilökohtaiset merkitykset

Ryhmät kiinnittävät tapausesimerkissä huomiota paljolti samoihin, yhteydenottotarvetta perusteleviin tekijöihin: Annan yöpoissaolot, Eliakseen ongelmat koulussa ja vanhempien kyvyttömyys vastata hänen tarpeisiinsa, vanhempien mielenterveysongelmat sekä isän sekavuus. Näistä puhutaan otteen mukaisella tavalla toteamalla niiden olemassaolo ja tarve tarkemmalle tiedolle.

AM1: Mietin sitä, että tämä Annan tilanne tämä poissaolot siis kotoa. Olisiko esimerkiksi siinä se, että on ollut viime aikoina poissa kotoa, mutta ikään kuin tulisiko tämä siltä kohdalta, kun se Anna olisi hatkassa jossain. Silloinhan tässä tavallaan se kiireellisen arviointi tulisi ajankohtaiseksi, jolloin se olisi päivystyksellinen. Jos se tulee sellaisena, että on aiemmin ollut, eihän se silloin olisi niin akuutti tilanne.

AM2: Tai sitten semmoisessa kohdassa että isä on vaikuttanut sekavalta. Jos siitä kohtaa tulee ilmoitus koululta, sitten se saattaisi olla päivystysasia, että onko se päihtynyt. (H1)

Mikään tunnistettu ongelma ei ollut sellaisenaan peruste tietyille palvelulle tai ratkaisulle, vaan ennen kaikkea lisätiedon hankkimiselle. Esimerkiksi isän sekavuus on asia, joka virittää monenlaisia pohdintoja siitä, onko kyse päih-teiden tai mielenterveysongelman aiheuttamasta sekavuudesta vai vain kiireen aiheuttamasta hä-täntymisestä. Jos sekavuus liittyy päihde- tai mielenterveysongelmaan, on tärkeää selvittää hoitokontakti ja sen toimivuus. Ammatillaiset pohtivat myös sitä, kuka tulkinnan sekavuudesta oli koulussa tehnyt ja miltä pohjalta se oli tehty. Se, että yksittäinen asia voi saada monia erilaisia merkityksiä, on leimallista arvioinnille. Seuraavassa otteessa tehdään vertailua lääketieteen arviointiin ja päädytään pitämään tätä tapauskohtaisen merkityksellisyyden etsimisenä sekä oman työn ominaisuutena ja rikkautena.

Mä ajattelen myös, että se on tämän työn haaste, että ei ole semmoista, vaikka jossain lääketieteessä on johonkin toimenpiteeseen selkeä ohjeistus, miten joku kanyyli laitetaan tai joku näyte otetaan, eihän meillä ole sem-

moista. Ei tässä ole mitään absoluuttista totuutta, vaikka monenlaista teoriaa on, johonkin tilanteeseen sopii joku lähestymistapa ja toinen toiseen. Se on tämän työn rikkaus, mutta myös haaste, että ei ole mitään yhtä mallia tai totuutta, jota seuraamalla pääsisi maaliin. (H23)

Jos lisätiedon myötä löytyisi jotain ”vakavaa”, olisi todennäköisesti perusteita ohjata lapsi tai lapset lastensuojeluun. Tämä lisätiedon korostaminen liittyy aiemmin kuvaamaamme ehdollisuuteen arvioinnissa: ryhmäkeskusteluissa pidetään toistuvasti esillä sitä, että lapsen ja vanhempien tilanteesta ei tiedetty tarpeeksi ja että täydentävä tieto voisi muuttaa tulkintoja, kuten seuraavassa otteessa havainnollistetaan:

Kun se vaati kuitenkin, on se ensiyhteydenotto vanhempiin tai huoltajiin, ja sitten varmasti tässä tapauksessa käytäisiin vielä tapaamassa kumpaakin lasta erikseen heidän omissa kouluissansa taikka täällä tai kotona, ja sitten sen jälkeen mietitään se, että mitkä ne palvelutarpeet sitten on. Kuitenkin kiinnittää huomiota tässä, että pojalla on sitä problemaa, mutta mikä on sitten tämän työn väsymyksen ja kipujen syy ja miksi hän on öitä poissa kotoa; onko siinä joku mahdollisesti lastensuojelullinen tarve. Sitähän ei voi tietää. (H7)

Vanhempien yhteistyöhalukkuuden ja -kyvykkyyden selvittämisen välttämättömyys

Kun ammatillaiset pohtivat ryhmissä sitä, olisiko perheellä perhesosiaalityön vai lastensuojelun tarvetta, toistuu perusteluissa se, nähtiinkö vanhempien olevan halukkaita ja/tai kyvykkäitä yhteistyöhön, avun hakemiseen ja palveluiden vastaanottamiseen. Mikäli ammatillaiset tulkitsevat vinjettiä siten, että koska vanhemmat olivat ottaneet yhteyttä sosiaalitoimeen yhdessä psykologin kanssa, he olivat halukkaina ottamaan vastaan apua ja toimimaan yhteistyössä. Tällöin sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden nähdään vastaavan perheen tarpeisiin (mikäli jotakin ”vakavaa” ei tulisi ilmi). Toisaalta jos ammatillaiset kiinnittävät huomiota siihen, ettei koulusta oltu saatu kontaktia vanhempiin, päätellään sen pohjalta, että vanhemmat eivät

olleet halukkaita ja/tai kyvykkäitä yhteistyöhön ja avun vastaanottamiseen, jolloin tulkinnaiksi muodostuu tarve lastensuojelun palveluihin.

Ihan ensimmäisenä tavattaisiin vanhempia ja istutettaisiin alas kuultaisiin, että mikä se heidän ajatus ja palveluntarve tai toive tässä vaiheessa on. Mutta että jos tässä vastausvaihtoehtoa tarvii lähteä hakemaan, niin mä luulen, että me kiinnitetään huomiota siihen, että tämä on tullut yhteydenottona, eli kuitenkin yhteistyössä vanhempien kanssa, mikä tarkoittaisi, että heillä on joku halukkuus myös sitä tukea saada. (H12)

Vinjetit antaa selvästi aineksia tulkintaan vanhemmista sekä yhteistyöhalukkaina että arviointiin vastahankaisesti suhtautuvina, ja tulkintoja molempiin suuntiin esitetään yhdenkin ryhmähaastattelun aikana. Yhteistyöhalukkuus ja -kyky on selvästi merkityksellinen mutta ei suoraviivaisesti tulkittavissa oleva asia. Siksi arviointi edellyttää tapaamista vanhempien kanssa ja heidän kantansa selvittämistä. Huomionarvoista on, että lasten yhteistyöhalukkuuteen tai -kyvykkyyteen ei viitattu samalla tavalla, vaikka lasten tapaaminen nähdään arvioinnin välttämättömänä osana.

Organisaation ohjeistuksiin sijoittaminen

Vaikka arvioinnin tekemisen kuvauksessa painottuu tapaus- ja tilannekohtainen eteneminen, on joitakin tilanteita, joissa myös organisaation ehdot ja edellytykset vaikuttavat arviointiin. ”Organisaatiolla” tarkoitetaan tässä yhteydessä sekä esihenkilöä että jaettuja ohjeistuksia. Organisaation ehtojen ja edellytysten vaikutukset ovat kahdenlaisia. Ensinnäkin puhutaan siitä, miten arviointityön organisointi ja sen rakenteissa kertynyt kokemus voi ohjata arviointia. Jos organisaatiossa on ohjausrakenteita, joiden pohjalta tehdään alustavia ratkaisuja siitä, onko tilanteessa kyse perhesosiaalityön vai lastensuojelun asiasta ja ohjataan yhteydenotto sen pohjalta jollekin tietylle arviointiryhmälle, viritetään arviointityössä tekemään arviointia alustavan arvioinnin viitoittamalla tavalla. Kun ohjausrakenteet kasauttavat tietynlaisia tapauksia arviointia tekeville ammattilaisille, siitä kertyy kokemusta ja tottumuksia lähestyä perheen

tilanteita tietyllä tavalla ja siksi ryhmähaastattelussa viitataan joskus siihen, että perhe ”vaikuttaa aika tyyppilliseltä meidän perheeltä”.

Toiseksi joissakin ryhmissä kerrotaan, että heidän organisaatiossaan on kriteereitä sille, millaiset tapaukset kuuluvat sosiaalihuoltolain tai lastensuojelulain mukaisiin palveluihin. Ryhmäkeskustelussa viitataan oman organisaation linjaukseen siitä, että kaikki vastentahtoisesti palveluihin suhtautuvat tulee ohjata lastensuojeluun tai että esimerkiksi joku yksittäinen (lapsen käyttämä) päihde ohjaa lapsen lastensuojeluun. Tähän kuuluu myös esihenkilöiden ohjeistus siitä, että asiakkaita tulee ensisijaisesti ohjata perhesosiaalityöhön. Seuraavassa otteessa puhutaan oman organisaation kriteeristöä, jonka merkitystä kuvataan vaihtelevana: uudet ja kokeneet työntekijät käyttävät sitä ehkä eri tavoin ja erityisesti uusille työntekijöille ne voivat olla tärkeitä.

Meillä on kriteeristö, mikä on täällä luotu. Se ohjaa meidän työskentelyä ja sitä käytetään myös soveltuvin osin. Se on ehkä enempi semmoinen, mikä vaikuttaa taustalla, mitä asioita selvitetään, mitkä on olennaisia asioita, kun lapsen hyvinvoinnista on kysymys. Eri osa-alueet, siinä on vanhemmuuden osa-alueita ja sitten on lapsen hyvinvointiin liittyviä asioita. Varsinkin uusille työntekijöille se on hyvä työkalu, kun tuntuu, että mistä tässä pitää puhua ja mikä on olennaista. (H18)

Nämä organisaation liittyvät tekijät tuovat näkyviin, että arviointeja tehdään osana sosiaalitoimen organisaatiota ja niissä voi olla vaihtelevia tapoja ohjeistaa ja organisoida arviointia. Vaikka osa niistä esitetään melko ehdottomina, ne eivät silti sulje pois tapaus- ja tilannekohtaisia arviointia.

POHDINTA

Olemme tarkastelleet ammattilaisten arviointeja tilanteessa, jossa otetaan yhteyttä sosiaalitoimeen perheen tilanteen arvioimiseksi. Analyysi pohjautuu 120 ammattilaisen 28 ryhmähaastattelussa esittämiin kuvauksiin siitä, miten ja millä perusteilla he tekisivät arviointia heille esitettyssä kuvitteellisessa tilanteessa. Vaikka ai-

neisto on valtakunnallinen ja tavoittaa ammatillaisia erilaisista arviointityötä tekevästä rakenteista, ovat kuvaukset arvioinnin tekemisen prosessista ja arvioinneissa toistuvista tekijöistä hyvin samanlaisia. Ammatillaiset lähestyvät arviointia tapauskohtaisen tiedon kokoamisena ja kootun tiedon testaamisen prosessina, toisin sanoen tietointensiivisenä tapauskohtaisena järjelyinä (Platt & Turney 2013; Lamponen 2022). Tapauskohtainen järjely on ammatillista harkintaa, joka Molanderin (2016, 27–29) mukaan koostuu ensinnäkin tapausta koskevan tiedon ja tiedon käsittelyn säännöistä, toiseksi ”diagnoosista” sekä kolmanneksi hoidosta tai muista ratkaisuista. Ammatillaiset pitävät keskusteluissa harkinnan ensimmäisessä osassa eivätkä ottaneet kantaa arvioinnin pohjalta tehtäviin diagnooseihin tai ratkaisuihin. He keskustelevat ratkaisuista ehdollisesti: tietynlaisiin tulkintoihin ja johtopäätöksiin päätyminen riippuu siitä, millaista lisätietoa tapauksesta ja tilanteesta saadaan. Tapauskohtaista järjelyä, suuntautumista lisätiedon hankkimiseen ja varauksellisuutta etukäteistulkintojen tekemisessä voikin pitää arvioinnin ammatillisen kuvittelun yhdenmukaisena ytimenä.

Ammattilaisten jakama tapa kuvata arviointia tiedon keräämisen ja testaamisen käytäntöinä viittaa sosiaalityön ammatilliseen toimintatapaan ja tapauskohtaisen työn (case work) tekemisen perinteeseen (Tarvainen 1954; Richmond 1957; Jaakola 2020). Ammattilaisten toimintaa arviointitilanteessa ohjaa perheenjäsenten yksilöllisen aseman, oikeuksien ja intressien tunnistaminen sekä moninaisen tiedon kerääminen, ja näiden tekijöiden tapauskohtainen harkinta. Ryhmähaastatteluaineisto tuo näkyviin ammattilaisten sitoumuksen tehdä arviointia sosiaalisissa suhteissa: arvioinnin kohde puhutaan toimijana, jonka toiminta vuorovaikutuksessa arviointisijaan vaikuttaa arviointiin. Tämä sitoumus heijastaa perustavanlaatuisia sosiaalityön teoreettista pohjaa tarkastella maailmaa sosiaalisten subjektien maailmana (Howe 1996, 25–33). Sitoumukselle on etäistä objektipohjainen tarkastelu, jossa ammatillainen tekisi päätelmiä arvioinnin kohteesta ilman vuorovaikutuksessa syntyvää ja täsmentyvää tietoa ja arvioitavien asioiden merkityksestä juuri kyseiselle lapselle, vanhemmalle ja perheelle. Sitoumus osaltaan selittänee varauksellista suhtautumista arviointeja

yhdenmukaistaviin menetelmiin ja tekoälyyn: riskinä on lasten ja vanhempien objektipohjainen tarkastelu.

Tapaus- ja yksilökohtaisen ja vuorovaikutukseen perustuvan otteen rinnalla arvioinnista puhumiseen vaikuttaa jossakin määrin myös organisatoriset ratkaisut ja järjestelyt. Valtakunnallisesti toteutetut ryhmähaastattelut tuovat näkyviin sitä arvioinnin järjestämisen mahdollisuuksia, jolla tällä hetkellä tehdään arviointeja lapsen ja perheen tilanteesta ja palvelutarpeista lapsi- ja perhepalveluissa. Organisatoristen järjestelyiden vaikutusta on vaikea tavoittaa tarkasti tällä aineistolla, mutta niiden olemassaolo tulee silti tunnistaa mahdollisina arvioinnin eroja tuottavana tekijänä. ”Meille tyypillinen perhe” tai ”meidän kriteerit” kertovat vakiintuneista tavoista ja kehyksistä, joilla sosiaalihuolto- ja lastensuojelulain mukaista arviointia tehdään organisaatiovälitteisesti. Siksi on merkityksellistä, millaisilla työryhmä- ja tiimirakenteilla arviointeja tehdään ja miten niiden rakenteita ohjataan. Organisaation tavoista toimia ja ohjeistaa toimintaa voi kehittyä senkaltaisia itsestään selvinä pidettyjä toimintatapoja, joista työntekijän tai työryhmän voi olla vaikea irtaantua tai kyseenalaistaa niitä. Siksi maininta ”näyttää meidän perheeltä” voi olla kaavamaisista ja kertoa enemmän arviointijaryhmän toimintatavoista kuin asiakkaan tilanteesta (vrt. Munro 2008, 125–152). Arviointiin käytettävä aika on rajallista, ja siksi ammatillisilla voi olla kiusaus tukeutua valmiisiin tulkintoihin. Se, millaisia rakenteita lapsen tilanteen arviointien tekemiselle luodaan, on merkittävä haaste monimutkaistuvassa lapsi- ja perhepalveluiden järjestämisessä uusilla hyvinvointialueilla (vrt. Yliruka ym 2022).

Sitä ammatillisen kuvittelun yhdenmukaisuutta, jossa lasten ja vanhempien yksilökohtaisten merkitysten ja yhteistyöasenteiden tunnistamista korostetaan, voi pitää ammattilaisten arviointityön versiona siitä, mitä yhdenvertaisuus palveluihin pääsemisessä on. Yksilölliset tekijät ja merkitykset ovat siinä keskiössä kuten henkilön piirteisiin kiinnittyvässä yhdenvertaisuustulkinnassa (vrt. Pyökkänen 2014). Samalla kuitenkin lapsen ja perheen tilanteeseen vaikuttavien sosiaalisten ja rakenteellisten tekijöiden pohdinta jää sivuun. Esimerkiksi lasten nimet olisivat voineet virittää pohdintaa lasten ja perheen

maahanmuuttajataustasta, mutta näin ei käynyt. Tendenssiä, jossa palveluiden tarpeita luovat sosiaaliset ja rakenteelliset tekijät sivuutetaan arvioinnissa yksilökohtaisia tekijöitä painotettaessa, on pidetty yhtenä kriittisenä, palveluita tarvitsevia eriarvoistavana tekijänä (Milner & O'Byrne 2002). Tämänkaltaisen ammatillisen kuvittelun aineisto ei anna vastauksia eriarvoistavan arvioinnin todennäköisyydestä, mutta herättää kiinnostuksen siihen, miten lisätiedon hankkimisen jälkeen tulkinnassa ("diagnoosissa", Molander 2006) yksilölliset, sosiaaliset ja rakenteelliset tekijät otetaan huomioon.

Yhdenmukaisuus, jolla ammatillaiset kertovat arvioinnin mahdollisesta tekemisestä, on varteenotettava tulos ottaen huomioon aineiston valtakunnallisuuden ja sen, että tutkimukseen osallistuneet ammatillaiset toimivat erilaisissa arviointirakenteissa. Vaikka ryhmähaastattelussa esitetty ammatillinen kuvittelu ei kerro suoraan siitä, miten arviointia tehdään, merkittävää on jaettu näkemys siitä, miten arviointia ajatellaan tehtäväksi. Se on ammatillisesti jaettua ja jossakin määrin organisaation ohjeistuksia ja tottumuksia. Yhdenmukaisuutta ei siis synnytä esimerkiksi arviointimenetelmät tai tekoäly, joita joissakin yhteyksissä on esitetty yhdenmukaisuutta luoviksi rakenteiksi. Se, että aineisto kerättiin ryhmähaastatteluina, on saattanut lisätä yhdenmukaisuutta alleviivaava puhetta. Vaikka palvelutarpeen arviointeja selvästi tehdään tällä hetkellä paljon työpari- tai tiimirakenteissa, olisi jatkossa perusteltua jatkaa ammatillisen kuvittelun tarkastelua yksilöhaastatteluina. Mikäli myös yksilöhaastatteluissa näkyy ammatillisten yhdenmukainen orientoituminen arvioinnin tekemiseen, olisi mahdollista esittää seuraavaa: lasten ja perheiden palvelutarpeiden arvioinnissa on yhdenmukainen ammattilaisten tapa lähestyä arvioinnin tekemistä luomalla tilaa lapsille, vanhemmille ja muille keskeisille toimijoille kuvata omaa ainutkertaista tilannetta. Kun lastensuojelun asiakkaina olleet nuoret ja heidän vanhempansa käsittelivät samaa vinjettiä, johon edellä esitetty analyysi pohjautuu, heidän näkemyksensä hyvästä arvioinnista toistivat yksilöllisen tilanteen tunnistamisen tärkeyttä. Heidän näkemyksissään arviointia yhdenmukaistavat menetelmät tai tekoäly eivät pystyisi tavoittamaan lasten ja vanhempien yksilöllistä tilannetta; parhaimmillaan ne toimisi-

vat ammatillisille muistilistoina, pahimmillaan kadottaisivat yksilöllisesti merkitykselliset asiat (Berrick ym. 2017). Se, miten arvioinnissa työtetään tapaus- ja yksilökohtaisia asioita ja miten niille annetaan tilaa, voisikin olla yksi niistä asioista, joita tulisi seurata palvelujärjestelmässä silloin, kun ollaan kiinnostuneita arviointien yhdenmukaisuudesta.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimus on valottanut sitä arvioinnin yhdenmukaisuutta, jonka sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain rajapinnoilla työskentelevät sosiaalialan ammatillaiset jakavat kuvitellessaan sitä, miten he toimisivat heille esitetyn tapauskuvauksen pohjalta. Yhdenmukaisuus näkyy arvioinnin tekemisen tietointensiivisen tapaus- ja yksilökohtaisuuden korostamisena, minkä vuoksi lapsen ja perheen tilanteen arvioinnista puhutaan ehdollisesti ja valmiiden tulkintojen ja ratkaisuiden esittämisestä vetäydytään. Jaettua on se, että arvioinnissa on välttämätöntä tunnistaa lasten ja vanhempien antama panos prosessiin sekä heidän asioille antamansa merkitykset, intressinsä ja toiveensa, joiden selvittämiseen ja kuulemiseen ammattilaisten tulee panostaa.

Kysymys siitä, miten palveluiden yhdenmukaisuutta ja yhdenvertaisuutta voidaan seurata ja varmistaa, on palvelujärjestelmässä tällä hetkellä ajankohtainen. Tehtävä on erityisen haasteellinen palveluissa, joihin pääsy edellyttää ammattilaisten harkintaa. Ammatillisen kuvittelun käyttö voi olla yksi tapa tavoittaa harkinnan käyttöä ja vaihtelua. Arviointi ei kuitenkaan ole vain kuvittelua ja siksi lasten ja vanhempien yhdenvertaisen palveluihin pääsyn kannalta tarvitaan myös muunlaisia tarkastelutapoja. Siitä huolimatta esitämme, että jos ammatillisesti kuviteltuna arvioinnin tekemisessä on merkittäviä eroja, voi se olla merkki jaetun ja ammatillisesti hyväksytyyn näkemyksen puutteesta siitä, miten ja miksi ammattilaisten tulee käyttää harkintaansa. Tämä puolestaan on tärkeä tieto, kun kehitetään lapsi- ja perhepalveluita.

Tutkimus on osa sosiaali- ja terveystieteiden VTR-rahoitteista tutkimushanketta Lastensuojelun lapsen etuna? Lapsen hyvinvoinnin arviointi lastensuojelussa ja sen rajapinnoilla.

LÄHTEET

- Aaltio, Elina (2016). Lastensuojelun strukturoitujen alkuarviointivälineiden arviointikohteet ja teoriapohja. Teoksessa Petrelius, Päivi, Tulensalo, Hanna, Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna (toim.), *Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi: Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi* (s. 157–177). Työpäpaperi 33. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Aaltio, Elina & Isokuoritti, Nanne (2019). Systemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Valtakunnallinen arviointi. Raportti 3. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Askeland, Gurid Aga (2003). Reality-play – experiential learning in social work training. *Social Work Education*, 22 (4), 351–362. <https://doi.org/10.1080/02615470309145>
- Barter, Christine & Renold, Emma (2000). 'I want to tell you a story': Exploring the application of vignettes in qualitative research with children and young people. *International Journal of Social Research Methodology*, 3, 307–23. <https://doi.org/10.1080/13645570050178594>
- Berrick, Jill & Peckover, Sue & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2015). The formalized framework for decision making in child protection care orders: A cross-country comparison. *Journal of European Social Policy* 25, 366–378.
- Berrick, Jill & Dickens, Jonathan & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2017). A cross-country comparison of child welfare systems and workers' responses to children appearing to be at risk or in need of help. *Child Abuse Review*, 26, 305–319. <https://doi.org/10.1002/car.2485>
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.
- Buffat, Aurelien (2015). Street-level bureaucracy and E-Government. *Public Management Review*, 17(1), 149–161. <https://doi.org/10.1080/14719037.2013.771699>
- Eskelinen, Leena & Caswell, Dorte (2006). Comparison of Social Work Practice in Teams Using a Video Vignette Technique in a Multi-method Design. *Qualitative Social Work*, 5(4), 489–503. <https://doi.org/10.1177/1473325006070291>
- Evans, Tony & Harris, John (2004). Street-level bureaucracy, social work and the (exaggerated) death of discretion. *British Journal of Social Work*, 34, 871–895. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch106>
- Falconer, Rachel & Shardlow, Steven (2018). Comparing child protection decision-making in England and Finland: supervised or supported judgement? *Journal of Social Work Practice* 32, 111–124.
- Fluke, John & Merkel-Holguin, Lisa & Schene, Patricia (2013). Thinking differentially: A response to issues in differential response. *Research on Social Work Practice* 23(5), 545–549.
- Fluke, John & López López, Mónica & Benbenishty, Rami & Knorth, Erik & Baumann, Donald (2020). *Decision-making and judgement in child welfare and protection: Theory, Research, and Practice*. New York: Oxford University Press.
- Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (2016). Families in the Future: The Stories of Finnish students. *Journal of Comparative Family Studies*, 1, 27–44.
- Gillingham, Philip & Humphreys, Cathy (2010). Child protection practitioners and decision-making tools: Observations and reflections from the front line. *British Journal of Social Work*, 40(8), 2598–2616.
- Gillingham, Philip (2019). Can predictive algorithms assist decision-making in social work with children and families? *Child Abuse Review* 28, 114–126. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp155>
- Hargreaves, Rosalind & Hadlow, Jan (1997). Role-play in social work education: Process and framework for a constructive and focused approach. *Social Work Education*, 16(3), 61–73. <https://doi.org/10.1080/02615479711220241>
- Harrikari, Timo (2014). Social disorganization and the profile of child welfare: Explaining child welfare activity by the community-level factors. *Child Abuse & Neglect* 38(10), 1671–1682.
- Harris, Nathan (2012). Assessment: when does it help and when does it hinder? Parents' experiences of the assessment process. *Child & Family Social Work*, 17(2), 180–191. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00836.x>
- Hasenfeld, Yeheskel (1989). *Human service organizations*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall
- Heino, Tarja (1997). *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Helsinki: Stakes.
- Heino, T. & Pursi, K. (2018). *Miten maakunta voi vähentää tarvetta lasten huostaanottoon?* Katsaus 5. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136072/URN_ISBN_978-952-343-079-2.pdf?sequence=1&is-Allowed=y
- Hietämäki, Johanna (2015). *Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Howe, David (1996). *An Introduction to Social Work Theory*. Cambridge: Ashgate.

- Høybye-Mortensen, Matilde (2015). Decision-making tools and their influence on caseworkers' room for discretion. *British Journal of Social Work*, 45, 600–615. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct144>
- Hänninen, Vilma & Pohjola, Hanna & Tarvainen, Merja & Hätilä, Johanna & Korhonen, Heidi & Rovamo, Helena & Sools, Anneke (2021). Kirje tulevaisuudesta -menetelmä. Teoksessa Ryyänänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.), *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset menetelmät yhteiskuntatieteissä* (s. 132–153). Helsinki: Gaudeamus,
- Jaakola, Anne-Mari (2020). *Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies.
- Kalliomaa-Puha, Laura & Kotka, Toomas & Rajavaara, Marketta (2014). Harkitusti sosiaaliturvaa: Harkintavalta tutkimuskohteena. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura, Kotka, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.), *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen* (s. 8–19). Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Keddell, Emily (2014). Current Debates on Variability in Child Welfare Decision-Making: A Selected Literature Review. *Social Sciences*, 3, 916–940. <https://doi.org/10.3390/socsci3040916>
- Keddell, Emily & Hyslop, Ian (2018). Role type, risk perceptions and judgements in child welfare: A mixed methods vignette study. *Children and Youth Services Review*, 87, 130–139. <https://doi.org/10.1016/j.childev.2018.02.017>
- Kekoni, Taru & Mönkkönen, Kaarina & Saaranen, Terhi & Tiihonen, Miia (2021). Moniammatillinen suursimulaatio opiskelijoiden oppimisen näkökulmasta. *Janus*, 4(29), 366–385. <https://doi.org/10.30668/janus.89973>
- Lamponen, Tuuli (2022). Kiireellisen sijoituksen päätöksenteko lastensuojelun sosiaalityöntekijän työnä. Tampere University Dissertations. Tampere University.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L5P25a>
- Lipsky, Michael (1980). Street-level bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services. New York. Russell Sage Foundation.
- Lonne, Bob & Harries, Maria & Featherstone, Brid & Gray, Mel (2016). *Working Ethically in Child Protection*. Abingdon: Routledge.
- Malja, Marjo & Puustinen-Korhonen, Aila & Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (2019). *Lastensuojelun laatusuositus*. Julkaisu 8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- McCafferty, Paul & Duffy, Joe & Hayes, David (2021). Permanency Decisions in Child Welfare: A Qualitative Study. *British Journal of Social Work*, 51, 2134–2154. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab095>
- McLeod, Julie & Thomson, Rachel (2009). *Researching Social Change: Qualitative Approaches*. London: Sage.
- Milner, Judith & O'Byrne, Patrick (2002). Assessment and Planning. Teoksessa Adams, Robert, Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) *Critical practice in social work* (s. 261–268). Basingstoke: Palgrave, Macmillan.
- Molander, Anders (2016). *Discretion in the Welfare State: Social Rights and Professional Judgement*. London: Routledge.
- Morgan, David (2002). Focus group interviewing. In Gubrium, Jaber & Holstein, James (Eds.), *Handbook of interview research. Context & method* (s. 141–159). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Munro, Eileen (2008). *Effective Child Protection*. London: Sage.
- Mönkkönen, Kaarina (2021) Eläytymismenetelmä. Teoksessa Ryyänänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.), *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset menetelmät yhteiskuntatieteissä* (s. 103–131). Helsinki: Gaudeamus.
- Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) (2018). *Uudistuva lastensuojelu*. Työpäpaperi 32. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Platt, Dendy & Turney, Danielle (2013). Making Threshold Decisions in Child Protection: A Conceptual Analysis. *British Journal of Social Work*, 44(6), 1472–1490. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct007>
- Ponnert, Lina & Svensson, Kerstin (2016). Standardisation – the end of professional discretion. *European Journal of Social Work*, 19(3–4), 586–599. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1074551>
- Pylkkänen, Anu (2014). Yhdenvertaisuus ja sosiaaliturva – harkinnan muuttuneet rajat. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura, Kotka, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.), *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen* (s. 20–39). Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Pösö, Tarja (2018). Letters from the future: an exercise with child welfare predictions. *Journal of Social Work Practice*, 32(3), 265–276. <https://doi.org/10.1080/02650533.2017.1359778>
- Rajavaara, Marketta (2014). Ammattilaisten harkintavalta sosiaaliturvan edellytyksenä ja riskinä. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura, Kotka,

- Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.), *Harjittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen* (s. 20–39). Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 136–155.
- Richmond, Mary (1957). *Social Diagnosis*. (Original in 1917). New York.
- Rice, Deborah (2012). Street-level bureaucrats and the welfare state: towards a micro-institutionalist theory of policy implementation. *Administration & Society* 45(9), 1038–1062.
- STM (2013). Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 19. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/1301#L4P36>
- Sørensen, Kresta (2019). The impact of political guidelines on participation of children and families' network in the risk assessment process. *Nordic Social Work Research*, 9(3), 250–261. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1518814>
- Tarvainen, Lauri (1954). *Lapsen sosiaalinen huolto*. Julkaisu 15. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- THL (2022). *Lastensuojelu 2021*. Tilastoraportti 22. Helsinki: THL. Haettu sivulta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144518/Lastensuojelu_2021_korjattu_07062022.pdf?sequence=5&isAllowed=y, 31.8.2022.
- Valtioneuvosto (2019). *Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Valtioneuvoston julkaisu 2019:31. Helsinki.
- Valtioneuvosto (2021). *Kansallinen lapsistrategia: Komiteamietintö*. Valtioneuvoston julkaisu 8. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Veistilä, Minna & Heino, Eveliina (tekeillä). Lapsen palvelutarpeen arvioinnin johtaminen sosiaalihuollon organisaatioissa.
- White, Sue & Hall, Chris & Peckover, Sue (2009). The descriptive tyranny of the common assessment framework: Technologies of categorization and professional practice in child welfare. *British Journal of Social Work*, 2009(39), 1197–217. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcn053>
- Wilén, Leena (2018). *Miten lastensuojelun vyyhti puretaan? Mitä kuuluu lastensuojelu? -julkaisusarjan 3. osa*. Verkkojulkaisu 5. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. Haettu sivustolta https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/mitakuuluus_3_19.8.pdf 31.8.2022.
- Wilks, Tom (2004). The use of vignettes in qualitative research into social work values. *Qualitative Social Work*, 3, 78–87. <https://doi.org/10.1177/1473325004041133>
- Wilson, Julie & While, Alison (1998). Methodological issues surrounding the use of vignettes in qualitative research. *Journal of Interprofessional Care*, 12, 79–87. <https://doi.org/10.3109/13561829809014090>
- Yliruka, Laura & Harrikari, Timo & Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula & Purhonen, Emmi & Salmela, Marianna (2022). Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityön organisoiminen sekä lastensuojelulain mukaisen henkilöstömitoituksen toteutuminen. Työpäperi 44. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.